

УДК 323.321

О.Л. ТУПИЦЯ

**ПОЛІТОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РОЛІ ПРОФСПІЛОК:
СПЕЦИФІКА В УМОВАХ ПОСТМОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

Тупиця Олег Леонідович – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Розглядаються перспективні напрямки дослідження політичної діяльності профспілок. Досліджуються проблемні аспекти розширення політичного впливу профспілок. Дається оцінка політико-інституційним рисам профоб'єднань.

Ключові слова: профспілки, політична система, політичні інститути, політичні партії, громадські об'єднання.

Рассматриваются перспективные направления исследования политической деятельности профсоюзов. Исследуются проблемные аспекты расширения политического влияния профсоюзов. Дается оценка политико-институциональных черт профобъединений.

Ключевые слова: профсоюзы, политическая система, политические институты, политические партии, общественные объединения.

Article promising lines of research examines the political activities of trade unions. We study the problematic aspects expanding politological influence of trade unions. The estimation of the political and institutional features of professional units.

Keywords: trade unions, political system, political institutions, political parties, public associations.

© О.Л. Тупиця, 2012

Вступ. Сучасний розвиток політичної науки характеризується пошуком нових методологічних підходів і нових предметних сфер, що мають забезпечити комплексне відображення мінливого політичного світу. Одним із провідних напрямів подібного розвитку слід вважати вдосконалення поняття політичної системи, яке в умовах постмодернізації суспільства набуває нового значення. Дійовим засобом розкриття нової сутності політичної системи є дослідження значення та ролі нетрадиційних політичних інститутів і явищ, що перебувають на межі власне політики та її соціального оточення. Серед подібних предметів дослідження, що відкривають нову перспективу політичного життя, доповнюють державо- та владоцентричну орієнтацію політичної теорії відображенням неформальних зв'язків суспільства та політики, виокремлюються громадські організації та рухи, групи інтересів, маргінальні соціальні спільноти, етнічні меншини та профспілки.

Вивчення політичного ангажування професійних об'єднань наближає дослідників до розуміння основних варіантів розвитку не тільки окремих суспільств, але й світу в цілому. В першу чергу це стосується перспектив формування світового громадянського суспільства як альтернативи елітарній та непрозорій практиці наднаціонального політичного управління, спрямованого на розподіл світових ресурсів з боку транснаціональних корпорацій.

Разом з тим актуальність дослідження політичної активності профспілок обґрунтовується специфікою політичного розвитку окремих країн, що характеризується зростанням ролі маніпулятивного медіа-компоненту політико-комунікаційної підсистеми політичної системи, втратою ефективності політичними партіями як інститутами представ-

ництва соціальних інтересів, відривом елітарних верств від мас та зниженням політичної активності населення.

Професійні спілки виступають однією з найбільш потужних форм соціальної та економічної організації суспільства, що має тривалу історію взаємодії з політичними силами, державою та громадськими організаціями як базовими компонентами політичної системи. Для них є характерним високий ступінь мобілізаційної спроможності та відстоювання найістотніших інтересів громадян: соціальних стандартів та умов праці. Саме завдяки цим якостям профспілки мають шанс повернути до політичної системи орієнтованість на потреби та підтримку суспільства, подолати явища аномії та деструктивного політико-комунікаційного впливу, змусити державу та політичні сили опікуватися реальними, а не фантомними проблемами.

Особливо актуальним є розкриття політичного потенціалу профспілок для трансформаційних суспільств, до яких належить і сучасна Україна. В таких державах політичний процес ще не набув сталих форм, прийняття важливих політичних рішень не має публічного та правового характеру, основна маса населення відсторонена від впливу на дії влади через нерозвиненість громадянського суспільства.

Профспілки в цих умовах можуть істотно динамізувати процеси демократизації, залучаючи населення до боротьби за базові права та умови життя, перетворюючись на важливого гравця в межах вироблення державної соціальної політики. Здійснення цього сценарію потребує визначення основних особливостей сучасного стану профспілок в Україні й світі, наявних ресурсів його зміни та кінцевого пункту перетворень у вигляді такого статусу профспілок у політиці, який би відповідав їхній сус-

пільній вазі. Перші спроби комплексного вивчення політичної ролі профспілок мали місце у роботах М.Вебера [1], Р.Міхельса [6]. Вказані автори розглянули окремі особливості політичної ролі профспілок в умовах становлення масового суспільства.

Серед зарубіжних робіт, що розглядають теоретико-методологічні та практичні аспекти функціонування профспілок як соціальних та політичних інститутів, виділяються дослідження Е.Дюркгейма [5], Т.Парсонса [7], Д.Хоманса [10] та інших. Реліє сучасних профспілок та передумови їх політичної участі активно вивчали вітчизняні вчені: В.В.Давиденко [3], В.Ф.Цвях [9]. Істотний внесок у розробку даної проблематики зробили російський автор М.Б.Глотов [2] і білоруський дослідник П.Г.Давидюк [4].

Постановка завдання. Метою статті є визначення ключових пріоритетів розвитку сучасної політичної науки у вивченні політичної ролі профспілок.

Результати дослідження. Актуальність подальшої розробки політичної ролі профспілок обґрунтовується недостатнім рівнем уваги дослідників до проблеми взаємодії профспілок і політичної сфери. Попри наявність окремих досліджень із висвітлення участі об'єднань працівників у політичному процесі, виконані в різні періоди та в умовах різних країн, поза увагою дослідників залишився аналіз наявних взаємодій профспілок та основних компонентів політичної системи. Більшої уваги потребує встановлення специфіки функціонування політичної системи та профспілок в умовах суспільства, що трансформується, а також визначення ролі та місця профспілкового руху у глобальній політичній системі майбутнього.

Мотивація до сучасного осмислення політичної ролі профспілок полягає в тому, що на теоретичному рівні у вітчизняній політологічній дослідницькій традиції вже було цілісно та розгорнуто досліджено сутність профспілок як феномена громадської і політичної сфери сучасного суспільства, а також їхня роль у розбудові нової парадигми зворотного зв'язку між соціальним середовищем та власне політичною системою.

У межах проведених досліджень обґрунтовано теоретичні положення, які висвітлюють наявний стан політичного становища профспілок.

Зокрема, сформовано уявлення, що основними чинниками набуття сучасними профспілками політичного статусу є особливості параметрів розвитку політичної системи, серед яких основними є втрата традиційними інститутами свого функціонального змісту та неспроможність політичних партій, держави, громадських рухів та груп інтересів адекватно вирішувати завдання розвитку трансформаційного суспільства, що вимагає пошуку адекватного механізму конвертації соціальних інтересів на політичні рішення.

Вагомою теоретичною посилкою є те, що основою розгляду профспілок як елементів демократичної політичної системи є специфічні якості об'єднань найманих працівників як громадянських утворень, які полягають в тому, що профспілки мають потенційні ресурси для активної політичної

діяльності завдяки масовому членству, а також постійні інтереси, які є важливими для всього суспільства, що робить їх основою для широкої електоральної підтримки, та зацікавленість у впливі на владу в силу регулятивної специфіки соціально-трудових відносин.

Перспективним напрямком подальших досліджень є доведення тези, що політична роль профспілок відображається через ступінь політичної суб'єктності, яка має прояв у підвищенні рівня політичної активності (присутності у ситуативно-подієвому контексті політики), зростанні впливу на прийняття політичних рішень, на розвиток політичного процесу, автономності та незалежності у визначенні стратегії і тактики політичних дій, вільному виборі партнерів із політичної співпраці та самостійному визначенню ідеологічної та програмної платформи політичної участі. Політична суб'єктність профспілок виступає вирішальним чинником зміцнення позицій профоб'єднань у відносинах з владою та політичними силами.

На думку автора, потребує поглибленої розробки концептуальний зв'язок між специфікою конфігурації системи соціально-професійного представництва, політичним режимом і взаємодією соціального середовища і політичної системи, який полягає у детермінації розвитку структури соціально-професійного представництва владним впливом держави і відповідності з типовими режимними характеристиками в напрямі визначення провідного компоненту представництва професійних інтересів. У свою чергу, місце основного агента зв'язку між соціальним середовищем політики як джерелом вимог і підтримки політичної системи можуть посідати профспілки як найбільш масова представницька організація, а їх політичний вплив у вигляді компонента структури соціально-професійного представництва знову залежить від базових режимних передумов.

У межах вітчизняних та зарубіжних досліджень обґрунтовано, що політико-інституційна сутність профспілок залежить від їх здатності набувати окремих рис основних політичних інститутів, яка проявляється в періоди найбільшої інтенсифікації політичного процесу (політичні кризи, періоди тривалого громадянського протистояння) та еволюціонує у напрямку заміщення основних функціональних елементів політичної системи, які втрачають здатність забезпечувати політичне управління суспільством, а це робить виконання профспілками політичних функцій обмеженими періодами нестабільності політичної системи, носить тимчасовий характер (за винятком ситуацій перетворення профспілок на політичні партії).

Потребує подальшого розвитку тлумачення поняття «політична участь профспілок», яке відображає сукупність дій, поведінкових реакцій, комунікаційних взаємодій, пов'язаних із ставленням профспілок як об'єднань громадян до світу політики. Політична участь профспілок являє собою залучення їхніх членів як представників соціально-політичної спільності на індивідуальній або груповій основі в процес політико-владних відносин усередині даного суспільства або міжна-

родного співтовариства. Також встановлено, що у випадку профспілок політична участь розкривається як добровільна активність, за допомогою якої члени профспілок і профспілки як організації беруть участь у виборі політичних лідерів та органів управління і, таким чином – прямо або побічно, – у формуванні державної політики.

На думку автора, також необхідно розширити класифікацію мотивацій політичної діяльності профспілок, у якій на основі аналізу результатів та зміни поведінки профоб'єднань виокремлено внутрішні (політичний інтерес, що втілюється у конкретних вимогах до влади, потреби профспілок у стабільному розвитку та подальшому існуванні як соціального інституту та дієвої організації трудящих, амбіції керівництва профспілок у розширенні сфери впливу) та зовнішні чинники (прямий директивний вплив держави та політичних сил, тенденції розвитку соціально-політичної ситуації, зовнішньополітичний вплив). У цих випадках мотивація політичної діяльності профспілок виступає як складна інтегрована структура, що базується на нестійкому балансі внутрішніх і зовнішніх чинників впливу та залежить від особливостей профспілкового руху в кожній окремій країні.

Багатообіцяючим напрямком досліджень слід вважати визначення ключових характеристик сучасного стану політичної сфери, котрі зумовлюють розширення присутності профспілок у політичній системі за рахунок раніше не властивих для них функцій. Однією з таких вагомих характеристик є постмодернізація політики. Вона стає основою перегляду традиційних лінійних схем еволюції співвідношення соціального середовища та політико-інституційного блоку (що має вираз у втраті профспілками однобічної ідентичності як соціально-економічних і соціально-правових суб'єктів і розширення кола їхніх безпосередніх функцій за рахунок політичних) і завдяки якій відбувається зміна в ідеологічних пререференціях профспілок (що означає більш гнучкий вибір політичних партнерів, диверсифікацію політичних цілей, розширення діапазону політичних дій).

Необхідність більш глибокого опрацювання демонструють нові особливості трансформаційного політичного режиму, які впливають на специфіку розвитку соціально-професійної структури українського суспільства, до переліку яких належать наявність тенденцій директивного впливу держави (виконавчої влади та державного апарату) на поведінку суб'єктів представництва професійних інтересів та залучення соціально-професійних організацій до неформальних практик прийняття політичних рішень.

Висновки. Таким чином, важливим інтегрованим напрямком дослідження політичної активності профспілок є розкриття рис соціального партнерства як політичного явища. Вони, серед іншого,

полягають у загальносуспільному значенні результатів співпраці, забезпеченні соціального підґрунтя політичної стабільності, консенсусній природі досягнення домовленостей, наявності балансу сил партнерів і постійному змаганні за отримання кращих позицій, регулятивному впливі держави на соціальну сферу та ідеологічній позиції владних еліт, втіленні групових політичних інтересів у позиціях сторін, представництві інтересів основних соціальних спільностей.

Потребують встановлення основні параметри змісту проєктивної моделі оптимального політичного статусу профспілок, серед яких найбільш значущими є рівень політичного впливу профспілок, що ґрунтується на суб'єктній позиції в політичній діяльності, адаптація та подолання чинників, які обмежують свободу політичних дій профспілок (позаекономічний тінювий тиск, політико-культурні та політико-психологічні чинники), визначеність та збалансованість стратегії політичних дій (мети, засоби), ідеологічної платформи, організаційна та ресурсна спроможність профспілкових об'єднань до ефективних політичних дій (що передбачає консолідацію профспілкового руху). Крім того, критерієм оптимальності політичного статусу профспілок у сучасній Україні виступає відображення наслідків їх політичної активності на забезпеченні базових потреб найманих працівників.

Необхідною частиною подальшого розвитку політичної науки є доповнення політичного змісту поняття «профспілковий рух», який, відповідно до умов сучасного суспільства, є проявом нових соціальних рухів, засобом виразу в політиці соціальної ідентичності великих груп населення, які втрачають психологічну та культурну орієнтацію в умовах постіндустріального суспільства та є чинником демократизації суспільства у трансформаційних країнах, оскільки виступає засобом вираження колективної раціональної дії, спрямованої на відстоювання базових інтересів населення на політичному рівні. Незважаючи на те, що надбанням вітчизняної політичної науки є розгляд позицій оптимального політичного розвитку українських профспілок, подальшого аналізу потребує вплив зовнішньополітичних детермінант функціонування політичної системи України. Він полягає у необхідності трансформації організаційної структури профспілкового руху з метою забезпечення консолідованої та синхронізованої відповіді на виклики глобалізації як процесу неконтрольованого з боку національних держав економічного тиску на соціальні стандарти, умови праці та правове забезпечення соціально-трудова відносин. Також ключовим напрямом політичної еволюції українських профспілок має стати відповідність стандартам профспілкового руху країн Європейського Союзу, яка включає адаптацію до нової парадигми соціального партнерства – соціального діалогу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вебер М. Избранные произведения [Текст] / М. Вебер; пер. с нем. – М.: Наука, 1990. – 808 с.
2. Глотов М.Б. Современные концепции социальной стратификации / М.Б. Глотов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://socprob.ru/2008/sovremennyye-kontseptsii-sotsialnoy-stratifikatsii.html>.
3. Давиденко В.В. Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави [Текст]: автореф. дис. ... д-ра

політ. наук: 23.00.02 / В.В. Давиденко. – Л., 2008. – 35 с.

4. Давидюк П.Г. Профсоюзное движение: история, теория и практика [Текст] / П.Г. Давидюк. – Минск: МИТСО, 1999. – 268 с.

5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда [Текст] / Э. Дюркгейм; пер. с франц. – М.: Канон, 1996. – 432 с.

6. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии [Текст] / Р. Михельс; пер. с нем. // Диалог. – 1990. – № 5. – С. 110-114; 1991. – № 4. – С. 108-111.

7. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия. Функциональная теория изменения. Понятие общества [Текст] / Т. Парсонс; пер. с англ. // Американская социологическая мысль. – М.: Изд-во Международного ун-та бизнеса и управления, 1996. – С. 462-525.

8. Фролов С.С. Социология организаций [Текст]: Учебник / С.С. Фролов. – М.: Гардарики, 2001. – 304 с.

9. Цвих В.Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика [Текст] / В.Ф. Цвих. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 376 с.

10. Homans G.C. Social Behavior: Its Elementary Forms [Text] / G.C. Homans – N.Y.: Harcourt Brace Jovanovich, 1974. – 346 p.